

ISSN 1999-4214 (print)
ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN HUMANITIES
INSTITUTE

№ 1/2023

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2023

Бас редакторы **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынова атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты, Астана, Қазақстан
Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынова атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD) Астана, Қазақстан

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабек Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.

Меншіктенуші: «А.Қ.Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Басуға 15.03.2023ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.

Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Татсырыс № 89

«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени А.К. Кусаинова,
Астана, Казахстан

Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени А.К. Кусаинова, Астана,
Казахстан

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабек Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курсыжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.

Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К.Кусаинова».

Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Подписано в печать 15.03.2023 ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Типогр.

Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89

Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

© Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова
Chief Editor **Daurenbekova L.N.**

Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute
Institute, Astana, Kazakhstan

Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute, Astana,
Kazakhstan

Editorial Board

Aimuhambet Zh.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Aktayeva K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Bredikhin S.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А.	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
Yesirkepova K.K.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Kurbanova M.M.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabek D.	Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Kuryszhhan L.A.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
Oner M.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Pimenova M.V.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933: E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute. Series -PHILOLOGY

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 15.03.2023 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

© A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

МАЗМҰНЫ-СОДЕРЖАНИЕ-CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ – LINGUISTICS

АҒАБЕКОВА Ж.А. ЖАЛМАХАНОВ Ш.Ш.	Аз-Замахшаридің «Муқаддимат ал-адаб» сөздігіндегі сөз тіркестерінің қазақ тіліндегі қолданысы.....	7
БАЙТИЛЕУОВА Ғ.А. ЕШИМОВ М.П. ДҮЙСЕНБАЕВА Р.И.	Фрейм арқылы сөздік қорды арттыру.....	21
ЕСІМСЕЙТОВ Б.Р.	Сыбайлас жемқорлық термині негізінде жасалған сөздерді аудару мәселелері.....	35
ЖАҚЫПОВ Ж.А., АМАҢДЫКОВ О.М.	Сөйлем құрамындағы ыңғайластырушы элементтер.....	46
ZHAMBULOVA K.K. NOVRUZOVA N.	Information technology and the status of the development electronic dictionaries in turkish lexicography.....	57
КУРМАНБЕКОВА З.Р. САРЕКЕНОВА Қ.Қ.	Желі қолданушысының коммуникативтік типтері.....	71
МУНАТАИ К. DOSSYMBEKOVA R.O.	The social significance of internet vocabulary in chinese language.....	87
НҮРДӘУЛЕТОВА Б.И.	Серікбол Қондыбай зерттеулеріндегі «Қырымның қырық батыры» жырлар циклі.....	102
РАЙНБЕКОВА Г.С.	Фразеологизмдердің контексте көріну ерекшеліктері.....	113
РЫСБЕРГЕН Қ.Қ., УӘЛИ Н.М.	Халықтық топонимдердегі ақ және қара түстердің мәдени тілдік семантикасы.....	128
САҒЫНДЫҚҰЛЫ Б.	Ғалым Қ.Мамаділ көзқарасындағы тілдік бірліктің ойға қатысты мәндену сипаты.....	143

ӘДЕБИЕТТАНУ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ – LITERATURE STUDIES

АЙМҰХАМБЕТ Ж.Ә.	Абайдың «Масғұт» поэмасындағы мотивтердің мифтік негізі және поэтикалық мәні.....	154
АЛИМБАЕВ А.Е.	Қожа Ахмет Ясауи хикметтеріндегі ғұмыр философиясы.....	167
АКТАНОВА Ш. АКТАНОВА А. АМАНГАЗЫКҰЛЫ М.	Gender issues in the transmission of the artistic image of women in the works of M. Auezov and E. Hemingway.....	179

ЖҰМАҒҰЛ С.Б.		
ШАЛҒЫНБЕКОВА А.Б.	Әлихан Бөкейхан еңбектеріндегі мақал-мәтелдер: этно-	
ЖҰМАҒҰЛ А.Б.	социофольклортану аспектісіндегі талдау.....	191
КАЛИЖАРОВА Ж.Т.		
МАДИБАЕВА К.К.	Эпистолярная проза как литературный феномен.....	202
КӘПҰЛЫ Д.	Ақыт Үлімжілұлы шығармашылығы және әдеби-	
САҒЫНАДИН Г.	фольклорлық интеграция.....	214
КОКБАС Ж.,	Зейнолла Сәнік шығармашылығындағы «Тұғырыл хан»	
КУРМАМБАЕВА К.С.	бейнесі.....	226
НУРГАЛИ К.Р.	Детская повесть Б. Сокпакбаева «Меня зовут Кожа»: от	
НУРМАНОВА Ж.К.	книги – до ремейка.....	236
СЕКЕЙ Ж.	«Аласты ойлап шыққан жас...» (Д.Әшімханұлының	
	«Жынды жел» әңгімесі негізінде).....	250
ТАГУДРЕТОВА Б.Б.	Жазушы Мархабат Байғұттың юморлық шеберлігі.....	261
ТҰРЫСБЕК Р.С.		
БАТАН С.	Жазушы еңбегі: жаңашыл бағыт пен көркемдік өріс.....	274

ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ – МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ – METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE

КУДАЙБЕРГЕНОВА К.Т.	Сыр сұлейлері шығармаларын оқытудың әдістемелік	
	ерекшеліктері.....	297

ҒАЛЫМ. ТҰЛҒА. ҚАЙРАТКЕР

ДӘУРЕНБЕКОВА Л.Н.	Қ.Ахметовтың ғылыми-педагогикалық қызметі.....	312
-------------------	--	-----

XҒТАР 17.09.91

DOI <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2023-1.21>

Б.Б. ТАГУДРЕТОВА

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(e-mail: t.bota_90_10@mail.ru)

ЖАЗУШЫ МАРХАБАТ БАЙҒҰТТЫҢ ЮМОРЛЫҚ ШЕБЕРЛІГІ

Аңдатпа. Мақалада жазушы Мархабат Байғұттың шығармаларындағы юмор мәселесі талданады. Жазушының прозалық шығармаларындағы юмордың орны мен көркемдік қызметі идеялық, тақырыптық, авторлық-дүниетанымдық, образдық, стильдік аяда зерделенеді. Қаламгердің юморды қолданудағы қайталанбас, дара қолтаңбасы шығармашылық жетістік тұрғысында қарастырылады. Оқырманды көңілділікке, жеңіл күлкіге бөлейтін пафос шығарманың өн бойынан, кейіпкерлердің мінез-құлқынан, дағдысынан, іс-әрекетінен, жалпы бейнелеу компоненттерінен бастау алады. Күнделікті өмір мен шындықты бейнелеудегі юморға құрылған жағдай, тартыс, қарым-қатынас, тілдік қолданыс түрлері сараланып, юмор жазушы шығармаларының бойынан табылатын ең бір ұтымды әдіс ретінде танылады. Жазушының юморды қолдану арқылы айтайын деген ойын жан-жақты қамтып, дәл, анық беру мақсатында зерттеу нысанына алынған туындыларындағы диалогтың белсенді түрде қолданыс табуы, тілдік қолданыстар, құрылымы қысқа да, тосын сөйлемдер, өзіндік табиғи болмысымен ерекшеленетін сәтті монолог, диалог, сонымен қатар, авторлық баяндау үлгілері, олардағы детальдар нақты мысалдармен көрсетіліп, ғылыми еңбектердегі тұжырымдамен дәйектелді. Оқырманына жайдары әзілмен, салмақты ой салатын, астарлы әжуа, жеңіл әзіл, достық рәуіштегі жүрекке жылы тиетін қалжыңдары әлеуметтік, қоғамдық сипатта маңызды қызмет атқаратындығы сөз болады. Қазақ болмысына терең бойлай алған жазушының қолданған юморының өз шығармашылығындағы орнын айқындау мақсат етілді.

Түйін сөздер: Мархабат Байғұт, проза, стиль, күлкі, юмор, диалог.

Кіріспе. Күлкі – өмірдің өзінде де, әдебиет пен өнерде де маңызы зор құбылыс. «Өмірде күлкі негіздері, оның туу себептері көп. Күлкі іс-әрекетте де, сөзде де, түр-түсте де, мінезде де көрініс таба береді» [1,165]. Ал көркем әдебиетте ол нақты мақсаттан туып, идеяны жеткізуде аса қажет көркемдік жүк арқалайды. Күлкі өмірге құштарлықтан туындайды, адам мен қоғамды байланыстырады, құндылықтардың өзгеруін жүзеге асырады, әлемді қабылдау құрылымын өзгертеді, кемелдену жолын ұсынады. Күлкі қашан да керек.

Күлкісіз өмір жоқ. Күлкіден туындайтын психикалық күй қандай да бір келіспеушілік мақсатында, қоршаған әлемді қабылдауға және оған деген көзқарасқа әсер ететін қайшылықта жатыр. Сондықтан юморды әлеуметтік құбылыс деп те тануға болады.

Күлкі – сынның да өте өткір түрі, әрі прогрестің қуатты құралы болып табылады. Күлкі – наным-сенімдер мен қателіктерге қарсы күресетін ең күшті және тиімді өнер құралдарының бірі. Осындай қуатты құралды қаламына серік етіп, әдебиет әлемінде өмірдің кемшін тартқан тұстарын көрсету үшін, түрлі ұнамсыз көріністер мен мінез-құлықтарды астарлы қалжыңмен сынау мақсатында әзіл-қалжың, жеңіл юморды кеңінен қолданған жазушылар аз емес. Атап айтсақ, Т. Әлімқұлов, Ә. Тарази, Д. Исабеков, М. Мағауин, Т. Нұрмағанбетов сияқты қаламгерлер осы қатардан көрінеді. Олардың ішінде өзіндік стилі мен мәнері бөлек, оқырман назарын өзіне жеңіл күлкімен де аударып алған қаламгер Мархабат Байғұтты да ерекше атауға болады. М. Байғұт шығармаларындағы күлкі – орынсыз емес, әрдайым ең қажетті сәтте жұмсалатын, езу тарттыра отырып, ойландыруға мәжбүрлейтін, шынайы күлкі. М. Байғұтта ауылдағы қарапайым ортада қалыптасқан және сол ортаны бейнелеуде сәтті шешім табатын юмор жиі көрінеді. Шығармаларымен алғаш танысқан оқырманның өзі оның юморлық қолтаңбасын тез аңғарады. Кейіпкерлерінің мінездері мен әрекеттері, тіпті есімдеріне дейін күлкі шақырып тұрады. Мархабат Байғұттың өзіндік стилін, юморлық образ жасаудағы, сөз саптау жүйесіндегі күлкіні ешкіммен шатастыруға болмайды.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Мақаланың материалы ретінде Мархабат Байғұттың прозалық шығармаларында кездесетін әзіл-қалжың, күлкі, жалпы юморлық әдістер негізге алынды. Зерттеу мәселесі бойынша ғылыми еңбектерді сұрыптау, талдау, мәтіндік талдау, жүйелеу әдіс-тәсілдері қолданылды.

Талқылау мен бақылау. Мархабат прозасы юморға өте бай. Жазушы өмірдің қарапайым шындықтарынан тартымды сюжеттер тудырып, езу тарттыратын бейнелер арқылы оқырман ықыласын күшейтіп, әсерлілік қуатын күшейтіп отырады. М. Байғұттың юморы сюжет құрылымынан, характер сомдаудан, портрет жасаудан, авторлық баяндаудан көбірек көрінеді. Жазушының «Кафедегі құдалық» әңгімесіндегі Бидайбек, Несіпқұл, «Гүлжазирадағы» Еркебек, «Шибөрінің бүргесіндегі» Мәнжу Малайсариндер әулеті, «Гамбургтегі қазақтардағы» Немеребай, Шөберебай, Пәтима, Нәтибек, «Түбіркүлөз» әңгімесіндегі Қыбырай, «Теңелбай» образдары езуге жеңіл күлкі үйірте отырып, характерлік сипатымен ауыл тұрмысын, ондағы адамдардың тіршілігін, мінез-қылықтарын мол жинақтап, жалпы қоғам мен заман тынысын барынша кең қамтиды. Аталған юморлық образдардың даралығы да өзгеше. «...Оның әрбір жаңа шығармасы жарыққа шыққан сайын өзіме таныс адамдардың тіршілігімен тағы бір қауышатын болдым деп ол шығармаларды

оқып шыққанша асығам. Оның алғашқы жолдарынан-ақ іздегенімді тауып, бірде жымыып, бірде еріксіз езу тартып, енді бірде тұншыға күліп алам. Бірақ ол юморист те, сатирик те емес. Оның шығармаларындағы адамдардың мінез-құлықтары мен қылықтарының өзі күлкі шақырып тұрады. Өйткені өзімен біте қайнасып кеткен ауылдастары мен аудандастарының өмір салтын әбден біліп алғандықтан, олардың іс-әрекеттеріндегі күлкілі сәттерді Мархабат аттап өте алмайды. Юмор – жазушының ғана емес, бүтін бір ұлттың мәдени деңгейін таныта алатын көркем әдебиеттегі басты құралдардың бірі» [2, 11], – деген жазушы Д.Исабековтің пікірі М.Байғұт шығармашылығының ерекшелігін айқындап тұр.

М. Байғұтта юмор шығарманың барлық мазмұндық-пішіндік қырларын қамтиды деуге болады. Ең алдымен, ол пафос түрінде көрінеді. Юморлық пафос арқылы жазушы шығармаларының идеясын айқындауға, өз заманындағы қайшылықты мәселелерге араша түсуге, жалпы қоғамдық маңызы бар әлеуметтік идеалын танытуға зор мүмкіндіктер алады. Идеяны жалаң ой түрінде емес, сезіммен астасқан толғаныс түрінде оқырман назарына ұсынылады, әрі ақиқатты жетудегі өз бағалаушылық ұстанымдарын да нақтырақ көрсетіп отырады.

«Қазіргі юморлық әңгімелерде адамдар басындағы, іс-тіршілігіміздегі қоғамға, елге, жұртқа аса зиянсыз мінез-қылықтар туралы жазылады. Сол кемшіліктер жылы леппен, іш тартудан туған зілсіз күлкімен суреттеледі» [3, 179], – дейді Т. Қожакеев. Комикалық жағдайларға толы, юморлық пафос жетекші орынға шығатын жазушы әңгімесінің бірі – «Гамбургтегі қазақтар». Бұл әңгімеде қарапайым ауылдың тұрмыс-тіршілігінің көркем бейнесі жасалады. Шығарма тақырыбы да тосын. Әңгіме «Гамбург» аулындағы неміс Ганс Вайслердің басқа елге көшетіні, оның үй-жайын Немеребай мен Шөберебайдың сатып алмаққа ниеттенуінен басталады. Кейін шығарма әзілмен әрленген эизодтар мен баяндауларға ұласады. Аңқау, аңғал Нәтибек пен Пәтима, Шөберебай мен Немеребай бейнелері арқылы жеңіл юмор шығармадағы басты көңіл-күйге айналады. «Барлық жақтағыдай, Гамбургтің немістері де тіпті өсек айтпайды, өтірік сөйлемейді, көкіректерін қақпайды, шіренушілік атымен жоқ. Колхоздың шаруасын да, өз үйлерінің тірлігін де тап-тұйнақтай тындырып, тақылдап тұрғаны» деген сияқты қарапайым шындықты баяндаудың өзінде әзіл сезілетін авторлық қатынас көрініп тұрады [4, 113]. «Мәселенки бар ғой, қоңырлау бір түймені жеңіл ғана басып қалсаңыз болды, дыбыссыз-дабырсыз, салдыр-күлдірсіз, тіпті тырс еткен дәнмесіз-ақ сау етіп жем төгіледі. Екінші бір көгілдір түймені түртіп қалсаңыз, сәл сопақтау шойын құтыға мөддіреген, түп-тұнық, тап-таза, тәп-тәтті су құйылады. Үшінші бір қызғылт ноқатты басқаныңыз сол екен, сиырдың буы бұрқырап, жаңа ғана түскен тезегін сыпырып-сиырып ала жөнеледі. Бұлардың сиырларының ақ жүні де, қара жүні де, түгі мен түбіне дейін жылт-жылт етеді, малақ түгілі титімдей

тозаң жұқпайды. Қой-ешкілері де, шошқалары да, қаз-үйректері де шетінен ақылды ма, асыл тұқымды ма, әйтеуір ерекше екендігі рас» [4, 116], – деген тұсы шығарманың эмоциялық күйін әрлендіре түседі. Осындағы «буы бұрқырап» деген тіркес әдетте дәмді тағамдарға қатысты қолданылады. Ал оның сиыр тезегіне байланысты жұмсалуды сөйлеушінің дәріптеліп отырған жағдайды көзсіз ұнатқан аңғалдығынан хабар берумен қоса, қиыспайтын, қисынға келмейтін қайшылықты біріктіретін күлкі шақырудың тәсілі ретінде көрінеді. «Ақ жүн мен қара жүннің» дара көрінуі де шаруашылықтағы тазалықты нақты әрі айқын және күлкі арқылы жеткізудің ұтымды бейнесі болып шыққан. Міне, шығармадағы күлкі баяндаудың елеусіз тұстарынан да осылай елеулі орын алып отырады.

Шөберебай, Немерай, Нәтибектердің әрекеті әр жолы тың күлкі тудырады. Автор қазаққа тән жалқаулықты, ұқыпсыздықты да астарлап, деталь түрінде жеткізеді.

«– Механикаландырылған мал тамның бірдемесін кеше ғана кенже баламыз бүлдіріп тынды, – деді Шөберебай күйіп-пісіп.

– Телевизор жыбырлап, істемей қалса, жұдырықпен бір періп жіберетін еді, әлгі мал тамдағы шөп турағышы істемей қалған екен, балтаның шүйдесімен қойып кеп жіберіп, күл-талқанын шығарыпты. Атаңа нәлет-ай, әкенің малы балаға мал болып жарытпас деген осы-ау!» [4, 124]. Ақыры немістердің қорақопсысын, үйін сатып алып, олардың іші-сыртын да «қазақыландырады».

Пәтима мен Нәтибек Кильданың сыйға тарту еткен Эра атты сиырына дұрыстап ие бола алмай, өлтіріп тынады. Көршілеріне мал емес адам дүниеден озғандай көңіл айтып, жоқтау айтқызады. «Бесінші күні түс ауа бере Эра дүниеден өтті. Қара ала кірпігін қақпай, қимылсыз қалды. Көктерекке хабар жіберілді. Қатындар бір топ боп келіп, көңіл айтты. Толық және жан-жақты механикаландырылған мал тамда бір түнетілген Эраның денесі ертеңіне тоғайдағы тау талдардың арасына жерленді» [4, 127], – деп, автор Пәтима мен Нәтибек күлкілі бейнесін одан әрі әрлендіре түседі. Осындағы сиырға жоқтау айту мен оны жерлеуден өзгелердің артықшылығын шын бағалай білген ақ-адал көңіл танылады. Эра өздері құрметтеген немістің сиыры болғандықтан да осындай «артықшылыққа» бөленеді. Алайда немістерге қанша еліктеп, ұқсап бақса да, ол істерінен түк те шықпайды. Әдетте күлкі көбіне осындай қайшылықтар негізінде іске асырылады. Шығарманың өн бойында игі қасиеттер мен кемшіліктер қатар өріле отырып, қиыспас дүниенің қиюласуындай тосындықпен езу тартқыза отырып, ойландырады. С. Құланова өз зерттеуінде: «Мархабат Байғұттың юморға толы шығармалары қазақтың ауыл өмірінің айнасы іспетті. Оның әрбір кейіпкерінің бойынан ауылдағы ақкөңіл ағалар мен ақжарқын жеңгелерімізді, солардың өзімен жүзбе-жүз сөйлесіп тұрғандай болып көретініміз рас» [5, 31]. Шынында да, М.Байғұт кейіпкерлерді қарапайым адамдарға жақындата отырып, ең көкейтесті мәселелерді шебер жеткізе біледі.

«Гүлжазира» әңгімесіндегі «қыз айттыратын» Еркебектің образы да әдемі жеңіл әзілмен әрленген. Әдет-салт, тұрмыстағы құбылыстарға қатысты адамның ісі мен мінезіндегі міндерге бағытталған туынды. «Мен қыз айттыратын болдым. – Немене сонша ұнжырғаң түсіп кетті күреңқабақтанып, – деп апам өзіме ежірейе қарады. – Осы шіркін қыз айттырып жарытар ма, өзі ұзатылғалы тұрғандай дір-дір етіп...» [6, 11], – деп басталатын әңгімедегі апасының сөзінен-ақ кейіпкер характерінің алғашқы нобайын аңғаруға болады. «Бармаймын, бармаймын. Қыз айттырғаны құрысын, қатынсыз қалсам да. Ойбай-ау, бұл ескіліктің қалдығы ғой!» деген Еркебектің алғашқыдағы ойы, одан жол бойында «Не болар екен? Үйден неге шықтым, басымды кесіп алса да!», «Шынында апамның айтқанына көне салғаным нем-ей, а?» [6, 12], – деген сауалдар жасы отызға келіп қалған ер азаматқа лайықты еместей көрінеді. Апасының қаһарына ұшырауынан қорыққан Еркебек «қыз айттыруға» амалсыздан келіседі. «–Нешеуа, бала. Өтегеннің қызын көргенде байқармыз күшіңді. «Қымызды кім ішпейді, қызды кім сүймейді» деген ғой бұрынғылар. Сен сияқты қызға тіл қата алмайтындарға айттыру салтының құрымай тұрғаны да жақсы-ау, хе-хе-хе» [6, 13], – деген Қоржынбайдың бір ауыз сөз әзілімен жазушы Еркебек мінезін одан әрі толықтай аша түседі. «Шай ішіп болған соң сайдың ішіндегі үйге қарай бет алдық. Не болғанымды сезуден қалып бара жатқандаймын. Артқа қарай қаша жөнелуге оқталсам да, сол ынжықтығым жібермейді» деп кейіпкер мінезін өз-өзіне мойындатады. Еркебек қызды бір көргеннен ұнатса да, сезімін білдере алмайды. Жігіт пен қыздың арасындағы әңгіме – шығарманың ең бір күлкілі кезеңі. Осы тұста оқырманның Еркебекке күлумен қатар жанашырлығы да оянары рас.

« – Бұл, бұл жерге өз еркіммен келгенім жоқ, қарындас, – деп қойып қалдым да, сылқ етіп қайта отырдым.

– Қайдан келдіңіз? – деді ол сәлден соң тағы да айна жаққа бұрылып.

– Ж-Жамбыл колхозынан.

– А-а. Мен сізді он тоғызыншы ғасырдан келді ме деп ем, қыз айттырып жүр дегенге, – ол тағы да мырс етіп қойды» [6, 14]. Бір сөзді екі қайталап, тұтығып, сасқалақтап тұрған Еркебектің сөзі мен әрекетінен оның күлкі шақырар характерге тән сипаттары мейлінше ашылады. Еркебектің әлсіздігі мен ынжықтығына іш тарта отырып, қайырыммен күлеміз. Кез келген ер азаматтардың бойында кездесе беруі мүмкін аңғалдық, қулықтан хабарсыздық тәрізді кешіріммен де қарауға болатын, керек десеңіз, елжірей қарата алатын қасиеттермен қатар, ынжықтық сияқты құптарлық емес мінездің қатар өрілуі күлкі тудырушы басты детальдар сипатында орын алады. Қаламгер жағымсыз міннен арылу қажеттілігін көздейді. Жеке бастың міні мен кемшіліктерін ғана емес, жазушы ғұрыптағы ескілікті де күлкі етеді.

«Шибөрінің бүргесі» әңгімесіндегі Мәнжу Малайсарин бейнесі –

кедейліктің типі тәрізді. Жалқаулықтың кесірінен, кембағал күйге түскен Мәнжу Малайсариндер отбасына, жұпыны өмірлеріне жаның ашығанымен, сүйекке біткен енжарлықтан ешқашан айыға алмас шарасыздықтары қынжылтады да. Жазушы олардың санаққа тіркелу тұсындағы жай-күйлерін езу тарттыра отырып, бір сөйлеммен ғана, оқырманына орайлы жеткізеді. «Мәнжу Малайсарин сынды отағасы мен пәнер тақтай секілді семіп-қатқан қатыны Селеп және тірідей салмағы тайыншадан кем тартпас, сонда-дағы көз жанары кәрі өгіздікіндей өлегізген, сүрбойдақ семіз ұлы; малдан: мойындары сырықтай, мүйіздері құрықтай, екі ешкісі мен арқа жүні ақшулан тартқан ақсақ қойы тіркелді» [4, 274], – дейді. Ішгерге тамағы болмаса да, жалқаулықтан семірген ұлы «тайыншадай». Осындай, қазақи, ұлттық тұрмыс-салтымызда қолданылатын ерекше суретті теңеулер арқылы кейіпкердің тұрмысынан, мінез-құлқынан хабардар етеді. Қоғамда Мәнжу жалғыз емес, талай Мәнжу секілділер барын астарлайды. Осы бір ғана сөйлемде көркем шарттылыққа құрылған қаншама қолданыстар бар. Жүдеуліктің теңеуі ретінде пайдаланылған «пәнер тақтай» олардың тұрмысынан хабар берсе, ұлының сыртқы келбетін үй жануарларының сипаттарынан құралған теңеулермен безендіруі және «тірідей салмағы» деген сол үй жануарларына қатысты жұмсалатын тіркесті қосуы оның үміті сөніп қалған бойкүйездігін аша түседі. Ал қойының арқа жүнінің «ақшулан тарта бастауы» өте сәтті юморлық қолданыс. Әдетте қой жүні «тарта бастамайды», әуел бастан сондай түспен туылады. Ал «ақшулан тарту» адам баласының бейнетпен ағаратын шашына қатысты айтылады. Жазушы осы арқылы бұлардың уайымсыздығынан өз шаштары ағаруы тиіс ахуалдан қой екеш қойдың да жүні ағарып кетті деген шарттылыққа құрылған емеурінмен күлкі шақыра алған.

Жазушы шығармаларында күлкілі әжуалық жайттар юморға толы детальдарға құрылған диалогтардан көбірек көрініс табады. Кейіпкерлерін ауызекі сөйлеу тіліне жақындатып, тартымды бейнелер жасайды.

«Түбіркүләз» әңгімесіндегі Қыбырайдың ауыл амбулаториясына сенбей, Ташкентке барып, өзінің бұл дертке шалдықпағанын дәлелдеп қайту жолындағы әрекеті де күлкілі. Тексерістің қорытындысын естіген сәтіндегі оның дәрігермен диалогы кейіпкер образын жан-жақты ашып, астарлы әзілмен ой түйеді. Диалогқа үңілсек:

– Сізде түк те жоқ, ақсақал, – десті.

– Түк жоғы қалай? – деді Қыбырай.

– Солай, ештеңе қалмаған, – деді ақ халатты абзал жан. – Егер бұрындары болса, түк те қалмаған.

– Түсініңкіремей отырмын, – деді Қыбырай қатты сасып. – Сонда мына менің қос өкпемнен де түк қалмаған ба? Өкпесіз қалай жүрмін?!

– Ойбай-ау, ауылдағы амбалатория анықтап, тізімге тіркеген, төрт ай бұрынғы түбіркүләзім қайда кетті, а?!

– Қайда кетуі мүмкін, а? Таза ауа, майлы жүздеме, айналайын ағарған көзін тұздай құртты ма, әлде? Бәлкім...

– Бәлкім, біздің ауылдағы амбалаторияның рентгенінде бір запшасты болмай қалып, сап-сау өкпемді қап-қара етіп көрсеткен шығар-ау, ә? Бәлкім бе, осыным?

– Бәлкім, ақсақал, бүгінде бәрі-бәрі бәлкім ғой, – деді дәрігер.

– Сол ғой, – деді Қыбырай. – Солай ғой, балам. Барлық жерде запшасты жетіспейді. Әй, өздеріңде түгел ме еді, әйтеуір? Запшастыларыңды айтам?

– Түгел, ақсақал, бізде әзірше бәрі түгел-түзу боп тұр» [4, 66-67]. Жазушы күлкіге әлеуметтік сипат беріп, қоғамға кесірін тигізетін кей кеселдерді сынайды. Тіпті, шығарма идеясын осы диалог арқылы нақтылай түседі. Бұл диалогта кейіпкерлер санасына тән айырмашылықпен бірге ауыл мен қала, екі мемлекет, екі ұлт өкілдерінің тұрмыстық, психологиялық айырмашылығы, тіпті қайшылығы да терең бейнеленген. Мұндағы юмор психологизммен де астасып жатыр.

Кеуіртбектің әйелінің әрекеті мен оған қарата айтылған сөзі де сәтті шыққан юморлық детальдің бірі.

«Құдықсайдың шеттегі бөрткен беткейінен Кеуіртбектің қатыны көрінген.

– Гүл теріп, жайбарақат келе жатыр ғой келінжан, – деді Қыбырай.

– Ай, атаңа нәлет-ай! Жаңа анау Амансайдағы арықтың орнынан өте бергенде, сол жер өзі әлі кеппеген екен, шоңқиып қалып, қара қатынға: «Дәу! Жерге тіре аяқтарыңды! Тығылдық! Деп едім. Сорлы дәуім сол күйі, аяқтарын арықтың жиегіне тіреп, талтайып қап кеткен екен де...» [4, 68].

Юмордың ең ұтымды жері – еркелете отырып, достық рәуіште сынап, тәлкек ету. «Әр заман юморының өз кезі, өз тұсы, ұсынып отыратын тақырыптары, объектісі болады» [7, 267]. Заманауи шындықты қамтыған «Кафедегі құдалық» әңгімесінде ХХІ ғасырдағы қала мен даладағы қазақ мәдениетіндегі өзгерістер сынға алынады. Ауылдың қарапайым тұрғындарын түгелдей терістеп, өзгеше өркениетке талпынған «жаңа ауыл» адамдарының бейнесімен танысамыз. Бидайбек пен қалалық Ескерместің арасындағы «тауық тұмауы» жайындағы өтірік әңгімеден танылатын Бидайбектің аңғалдығы күлкі шақырады. Несіпқұл мен Мінуархан арасындағы сөз таласында да қазақ халқының жаһандану дәуіріндегі той өткізу мәселесі сөз болады. Ата дәстүрінің көп тұсын тозғанға санап, замана көшінен қалмауды мәртебе көрген ауыл адамдары қала халқына, қала тұрмысына еліктейді. «...Қазақ құданы қара шаңырағына шақырған, өз үйінде күткен. Үйлерің жоқ па, немене? Үй көрсету деген салттан безіп, дәстүрден танып, шетелдерше кафелеткен, кафелдеткен салттарыңның сиқын, еһ!»

– Бірақ қазіргі заманда кафедегі құдалық, қаласаңыз да, капалансаңыздағы, дәстүрге еніп, тұрмысқа кіріп кетті. Кафеде күтуге шамалары жетпей ме деп күлетін болды бүгінгі жұртыңыз» [8, 107-108], – дейді

Мінуархан. Кафедегі тойдың артықшылықтарын қайта қайталап, керісінше, ауыл адамдарының ерекше қонақжайлығын әжуалайды. «Бір-екі жыл бұрынырақта анау отырған менің ағам келін алған. Келтемашат деген жерден. Таулы ауыл ғой. Сол Келтемашатта екі үй, Ұзынмашатта үш үй, Жиынбай деген жерде бір үй, Састөбе кентінде бір үй... Қойшы, әйтеурім, сегіз-тоғыз үй шақырды. Бір үйде бір сағаттай отырар-отырмас опыр-топыр тұрып кетіп, келесі үйге жөнөйміз. Анаусынан ауыз тиіп, мынауына мұрын жақындатып жүріп-ақ, күпті боласыз. Ал арғы жылы Жетісайдың бергі жағында және қаланың өзінде он төрт үй ме, әлде он бес үй ме шақырған бір құдалықта болып, бәрінен бірыңғай ет жеп, он алты, әлде он жеті қойдың басын мүжіп, ақырында алты-жеті адамымыз ауруханаға түскен. Неден болғанын қайдам, қалалық пажарныйда істейтін подполковник ініміз қайтыс боп кеткен» [8, 109], – деп баяндайды Несіпқұл. Құданың сөзіне күлмеске амалың жоқ. Күлкі туғызатын бейнеленген жағдай ғана емес, оны жеткізудегі сөз саптау мен сөйлеуші санасының шындыққа қатысы да. Ауылдық құдалықтың бар кемшілігін терген кейіпкер тіпті кісі өлімін де сол кемшіліктің салдары етіп көрсетіп тұрғанынан мезі еткен әдетті кешіре алмайтындай болған қатынасы да күлкілі. «Құдалыққа неге мәшине мінесіз? А? Түйемен, атпен, күйемен келмедіңіз бе? А-а? Мәшинелеріңіздің бәрі шетінен – Мерседенсеніс. Аудижүз, Маздашырақ, Жіпбымды, Ал?А-а-а-а?» [8, 109], – деген айтыстағы Мінуарханның сөзі қазақтардың қазіргі жайма-шуақ күндерінен хабар береді. Кафені қабылдай алмайтын Несіпқұлымыз соңында мәшине салыстырып, жарыстырып кетеді. Сол арқылы жазушы беделділер арасындағы бәсекелестіктің қоғамымызда дертке айналған дүние екендігін зілсіз әжуа етеді.

Жазушы тудырған тағы бір сәтті юморлық бейне – Теңелбай. Есімі де ерекше. Сырбұлақ ауылының тұрғыны Теңелбай нағыз қарапайым, ақкөңіл, адал жандардың характері деуге болады. Автордың «Теңелбаймен бірге мектепке кіреміз. Ол маңдайынан шүмектеген терді мақтасы бұрқыраған күпәйкесінің жеңімен сүйкей салып, мектеп терезесінің алдында тұрған шелектен су ішеді.

– Көке, шелектің енеуінен ішуге болмайды. Тазалыққа жатпайды. Кружка тұр ғой, – деген сол күнгі кезекшіміз Ердаулетов Нұрмұхан. Теңелбай езуі жайыла, рахаттана ыржиды» [6,124], – деген сияқты кейіпкер сөздері мен әрекеттері барған сайын Теңелбай характерін айқындай береді. Теңелбай – бір сыныпта үш жыл отырған, білімсіз, қараңғы адам. Оныңа Құрыш ағайына «Ағай, мына балаларға мені мысал етіп, көрнекі құрал етіп көрсетіңіз» [6,124], – деген бір ауыз сөзінде үлкен мән бар. Өзі оқымай, арба айдап кетсе де, өзінен кейінгі ұрпақтың білімсіз болғанын мүлдем қаламайды. Сөйткен Теңелбай колхоз басшысы Көсеубаймен келіспей қалып, комбайынның оқуын оқимын деп елден кетеді. «Екі айға жетер-жетпесте қашып келмесе, мұрнымды кесіп берейін, – дейтін. Бірақ Теңелбай екі айдан кейін де, он-он бес жылдан кейін де

келмеді. Көсеубай көкеміз мұрнын кесе қоймады» деп, Теңелбайдың сертке берік, адалдығын кейіпкер сөзімен жеткізеді. Әңгіме соңын жазушы юморға құрылған тосын оқиғамен аяқтайды. Бірін-бірі көрместей болған Теңелбай мен Көсеубай құда болады. Тағдырдың жазуы солай болды ма, кім білсін деген сауалмен аяқтайды. Бұл тұстағы юмордың тағдырдың жазуына деген сеніммен астасқан ұлттық сипаты да бой көрсетеді.

Кейіпкердің өзіне тән іс-қимылы, мінезі, түр тұлғасындағы өзгешеліктері оның бар болмысын көрсетіп, характер жасауға мүмкіндік беретіні сөзсіз. Осы тұста жазушының күлкіні кейіпкер портретін беруде жиі қолдануы шығармаға көрік беріп, оқырман сезіміне еріксіз әсер етеді. Жазушы, әсіресе, эпитеттерді, қосарлы айқындауыштарды, теңеулерді сұрыптап, ерекше талғампазыдықпен қолданады. «Артымда отыр еді ғой, түйенің жарты етіндей боп?!» [4,69]. «Ганстің өзі де, Нәтибектің өз қорытындылауы бойынша, бет-жүзі сәл-пәл реңсіздеу, бірақ, аяқ-қолы балғадай мықты, теректей түп-түзу қатыны Кильда да құрақ ұша қарсы алысты» [4,114]. «Шымшық құсап, айнала алмайтын балконында аузыңды ашып, тамағыңды бүлкілдетіп, неменеге мәз боласың?!» [6, 230]. «Тапалтақ-талтақ балаларының бәрі шетінен жоғары оқу орындарына түсіп жатыр тағы да. Мұның сылқым-серілеу сұңғақтары тоғайдағы тоқымдай жердің қауынына қалған сұңғыласын терумен әлек» [4, 87]. «Шегір көз сары бұған қарап, қадала тесілді» [4, 134], «Пән-Төрағасының басы өте үлкен екен, бірақ жартылай жылтыр екен» [4, 136 б], – деген мысалдарды одан әрі жалғастыра беруге болады. Мұндай сөз саптаудың, сөйлеудегі юморлық детальдарды кейіпкердің ішкі әлемімен сабақтастырудың Мархабатқа ғана тән үлгісі бар деп айта аламыз. Дегенмен күлкіні көркемдік тәсіл ретінде қолдануда, адам мінезін ашу жолында қажетке жаратуда Б.Майлин үлгісінің ізін көргендей боламыз. Жазушымен сұхбатымызда «Алдымен «Алла», екінші «Бейімбет» деп сыйынып, бір-екі әңгімесін оқып алып, өзім де біраз әңгіме жазып тастаймын», – деп айтқан сөзінің нақты шығармашылықтағы әсер-ықпалын осы юморлық бейнелер мен қолданыстардан байқай аламыз.

Нәтижелер. Жалпы алғанда, юмордың түпкі мақсаты сынға құрылғанмен, ол суреткердің идеямен қайшылықта болмайды, юмор нысаны қанша жерден сынға лайықты болса да, ол өзінің тартымдылығын, сүйкімділігін жоймайды. Мұнда кемшіліктер әрдайым бұрынғы жетістіктердің заңды жалғастығы ретінде көрінеді [9, 573]. М.Байғұт шығармаларындағы юмор өзінің осы сипаттарымен толық көрінеді. Жазушының ащы сатирадан гөрі жүрекке жеңіл тиетін юморға көбірек бейімдігін, оның өз ұлтын кемшіліктерімен қоса сүйетін адамсүйгіштік қасиетінен деп білуіміз керек. М.Байғұт юморы әрдайым өзінің эстетикалық мұраттарымен, шығарма идеясымен сабақтасып жатады. Бұл бағытта жазушы бойындағы үздіксіз ізденіс, өзіндік көзқарас, тапқырлық сынды ерекшеліктерді аңғарамыз. Автор қай тақырыпты жазбасын, юморлық қалыпты бұзбаған «М.Горький: Мен кімді жазсам да, мейлі дәуірдің ұлы

адамын жазсам да міндетті түрде оның ерекше, тіпті бір қарағанда таңқаларлық әдет-дағдысын табуға тиістімін. Соны сығалап көру арқылы мен оқушыны іштей жымиюға мәжбүр етемін» [7, 20],- деген екен. Осы творчестволық принцип М.Байғұтта да бар. Жоғарыда аталған кейіпкерлер өздерінің оғаш іс-әрекеттерімен жүрген орталарында еріксіз күлкілі жағдайларға душар болып жүреді. Жазушы әңгімелеріндегі бейнелер далаға тән дарқандылығымен, ауылға тән қарапайымдылығымен ерекшеленеді. Осы орайда Жұмабай Шаштайұлының мына пікіріне зер салып көрейік: «Байғұтов қазақ өмірінің бүгінгі тынысына үңілген кезде жаңаша өзгерістерді көргіш келеді. Оның кейіпкерлері –Дон Кихот секілді әпенділіктен арыла алмаған, сөйтсе де барға қанағат, жоққа салауат қылатын біртоға жандар» [10, 98],-деп пікір білдіреді. Жазушы юморды пайдалана отырып: шығарманы бейнелеудің ұтымды тәсілі ретінде қолданады; юморлық кейіпкер жасайды; маңызды оқиғаларды, халықтың ой-толғамдарын, қоғамды астарлап,қарапайым,жалпыхалыққа түсінікті, әзіл-қалжың, зілсіз күлкімен жеткізеді. Өмір шындығы, халықтың психологиясы, уақыт бедері көркемдік шешімін тауып отырады. Тіл жанашыры Бегман Ысқақ: «Оқырмандар М.Байғұттың күллі шығармасын дәлме-дәл нақты шындығы, шынайылығы үшін, қазақ тұрмысы мен болмысына терең бойлағаны үшін, еңбектеген жастан еңкейген кәріге дейінгілердің психологиясын, жан қуаныштарын шебер бере білгені үшін, айтар ойының кең ауқымы мен тегеурінді күш-қуаты үшін, ауық-ауық езу тартқызар юморы мен аса жоғары көркемдігі үшін сүйеді. Құрметтейді»,- деп жазушы шығармашылығына өз бағасын береді [11]. Қаламгердің қызықты сюжетке толы шығармалары езу жиғызбай отырып ойлануға итермелейді, зерделеп, тұжырымды жеткізуге тырысады.

Қорытынды. Жазушы Мархабат Байғұт шығармалары жеңіл әзілге, юморға толы. Оның оқырманды өзіне баурап алатын юморлық образдары жүйелі ізденіс пен еңбектің нәтижесінде және гуманистік идеяларынан туындаған. Адами және қоғамдық дамуға едәуір кедергі келтіретін келеңсіздіктерді, кемшіліктерді күлкі арқылы сын тезіне алуда оқырман жүрегіне салмақ түсірмеу, оны жалықтырмау, ұлттық сана мен мәдениеттің заман көшіне лайықты емес тұстарының өзіне деген қимастықты сезіндіру мақсатында жазушы юмордың көркемдік әдістеріне жиі жүгінген. Жазушы образ жасауда да, авторлық баяндау мен кейіпкер сөзінде де юморлық элементтерді үнемі ұлттық менталитетпен, кейіпкер санасымен және шығарма идеясымен сабақтастырып отырады. Сондықтан да оның юморлық қолданыстары әрдайым көпмәнділікке ие болып жатады. Оның жазушылық қолтаңбасына тән ең басты ерекшеліктердің ең бастысы ретінде де осы юморды жиі және сәтті қолдануы болып табылады. Көп жағдайда юмор арқылы ұлттық мінез бен болмысты аша отырады.

Әдебиеттер

1. Қадырова Б.М., Төлебаева Қ.Т. Д.Исабеков әңгімелеріндегі комика тудыру тәсілдері. С.Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінің Хабаршысы, №1, 2014. – Б. 160-166.
2. Әнуарбек Ә. Көркем ниетті қазақ көркем әдебиетсіз қалмайды // Түркістан. – 2015. – №.25. – 11 б.
3. Қожакеев Т. Сатиралық жанрлар. – Алматы: Мектеп, 1983. – 213 б.
4. Байғұт М. Бұла бұлақ. Әңгімелер. – Алматы: Раритет, 2012. –384 б.
5. Құланова С. М. Байғұт прозасындағы ұлттық идея және кейіпкер әлемі: филол.ғыл. кандидаты ... дисс. – Алматы, 2010. – 120 б.
6. Байғұт М. Шығармалар жинағы.1-том: Әңгімелер мен хикаяттар/ Алматы: Керемет медиа, 2019. – 400 б.
7. Қожакеев Т. Сатира – күштілер қаруы (монография). – Алматы: Жазушы, 1985. – 274 б.
8. Байғұт М. Оқу залы. Әңгімелер. – Алматы: ҚазАқпарат, 2009. – 344 б.
9. Борев Ю.Б. Эстетика. Теория литературы: Энциклопедический словарь терминов. – Москва: ООО «Издательство Астрель», 2003. – 575 с.
10. Мархабат музасы. Әңгімесі роман жүгін арқалап. Әдеби-сын мақалалар, рецензиялар, эсселер. – Алматы: Қазығұрт,2020. – 344 б.
11. Бегман Ы. «Көркем сөз бен көсемсөздің шебері». // <https://okg.kz/post?id=21181&slug=korkem-soz-ben-kosemsozdin-sheberi> (қаралған күн: 10.10.2022)

Б.Б. ТАГУДРЕТОВА

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

ЮМОРИСТИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО ПИСАТЕЛЯ МАРХАБАТА БАЙГУТА

Аннотация. В статье анализируется проблема юмора в произведениях писателя Мархабата Байгута. Изучается место и художественная функция юмора в идейном, тематическом, авторско-мировоззренческом, образном и стилистическом плане в прозаических произведениях писателя. Уникальный почерк писателя в использовании юмора рассматривается как творческое достижение. Пафос, вызывающий у читателя веселье и легкую улыбку, исходит из характера произведения, поведения героев, навыков, действий, общих изобразительных компонентов. Дифференцируются ситуации, создаваемые юмором при изображении быта и действительности, конфликтов, отношений, типов употребления языка. Юмор признается одним из наиболее рациональных приемов, встречающихся в произведениях писателя. Диалоги передают основную мысль писателя, юмор создается за счет ярких языковых оборотов, коротких и неожиданных предложений, удачного монолога, диалога, отличающегося естественностью. Авторские повествовательные шаблоны, детали показаны на конкретных примерах и подтверждены определенной

концепцией в научных работах. В статье детально анализируется юмор, который наводит читателя на серьезные размышления, а легкие, душевные шутки Мархабата Байгута в дружеской обстановке выполняют важную социальную и общественную функцию.

Ключевые слова: Мархабат Байгут, проза, стиль, смех, юмор, диалог.

В.В. TAGUDRETOVA

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

HUMOROUS SKILL OF THE WRITER MARHABAT BAIGUT

Annotation. The article analyzes the problem of humor in the works of the writer Marhabat Baigut. The place and artistic function of humor in the ideological, thematic, author-worldview, figurative and stylistic terms in the writer's prose works are studied. The writer's unique style in the use of humor is seen as a creative achievement. The pathos that evokes the reader's amusement and easy smile comes from the character of the work, the behavior of the characters, the skills, the actions, the general pictorial components. Situations created by humor in depicting everyday life and reality, conflicts, relationships, types of language use are differentiated, and humor is recognized as one of the most rational techniques found in the writer's works. The active use of dialogue in the works under study in order to comprehensively cover, accurately and clearly convey what the writer wants to say, through the use of humor, language turns, short and unexpected sentences, a successful monologue, dialogue characterized by naturalness, as well as the author's narrative patterns, details are shown on concrete examples and confirmed by the concept in scientific works. It is also said about his good humor, which leads the reader to serious thoughts, light, sincere jokes in a friendly atmosphere perform an important social function. The goal was to identify the place of humor in the writer's work, which is deeply connected with the identity of the Kazakh people.

Keywords: Marhabat Baigut, prose, style, laugh, humor, dialogue.

References

1. Qadyrova B.M., Tölebaeva Q.T. D.İsabekov äñgimelerindegi komika tudyru täsilderi. S.Toraiğyrov atyndağy Pavlodar memlekettik universitetinñ Habarşysy. – №1, 2014. – S. 160-166.
2. Änuarbek Ä. Korkem nietti qazaq korkem ädebietsiz qalmaidy // Türkıstan. – 2015. – №25. – 11 b.
3. Qojakeev T. Satiralyq janrlar. – Almaty: Mektep, 1983. – 213 b.
4. Baiğüt M. Būla būlaq. Äñgimeler. – Almaty: Raritet, 2012. – 384 b.
5. Qūlanova S. M. Baiğüt prozasyndağy ũlttyq ideia jäne keiupker älemi: filol.ğyl. kandidaty .... diss. – Almaty, 2010. – 120 b.
6. Baiğüt M. Şyğarmalar jınağy.1-tom: Äñgimeler men hikaiattar/ Almaty: Keremet

media, 2019. – 400 b.

7. Qojakeev T. Satira – küştler qaruy (monografia). – Almaty: Jazuşy, 1985. – 274 b.

8. Baiğūt M. Oqu zaly. Äñgimeler. – Almaty: QazAqparat, 2009. – 344 b.

9. Borev Ju.B. Jestetika. Teoriya literatury: Jenciklopedicheskiy slovar' terminov. – Moskva: OOO «Izdatel'stvo Astrel'», 2003. – 575 s.

10. Marhabat muzasy. Äñgimesı roman jügin arqalap. Ädebi-syn maqalalar, resenzialar, eseler. – Almaty: Qazyğürt, 2020. – 344 b.

11. Begman Y. «Körkem söz ben kösemsözdiñ şeberı» // <https://okg.kz/post?id=21181&slug> (qaralğan küni: 10.10.2022)

Автор жайлы мәлімет:

Тағудретова Ботағоз Бейбитовна – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің докторанты, Астана, Қазақстан.

Тағудретова Ботағоз Бейбитовна – докторант Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Tagudretova Botagoz Beybitovna – doctoral student of L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.